

УДК 016:929ШАШКЕВИЧ:06.055.2І.КРИП'ЯКЕВИЧ

Феодосій СТЕБЛИЙ

ШАШКЕВИЧИ АНА ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА

У багатогранній творчій спадщині визначного українського історика, одного з провідних діячів Наукового товариства ім. Шевченка, фундатора й багаторічного керівника Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), академіка АН України І. Крип'якевича почесне місце посідають праці про подвижницьку місію фундатора угруповання галицько-українських романтиків – “Руської Трійці” письменника Маркіяна Шашкевича.

На час входження в науку І. Крип'якевича ця постать мала вже чималу літературу, засвідчену працями В. Коцовського, І. Франка, М. Павлика, О. Огоновського, О. Терлецького, І. Свенціцького, К. Студинського, М. Тершаківця, М. Возняка, В. Щурата, В. Гнатюка та ін.

Цю постать не міг обійти увагою від самого початку своїх наукових пошуків й І. Крип'якевич, хоча згодом стала головним об'єктом його творчих зацікавлень історія українського козацтва. Уже в студентські роки він принагідно засвідчив свій інтерес до особи М. Шашкевича. У своїх спогадах, опублікованих у 2001 р., історик згадував про наявність у бібліотеці Академічної громади, бібліотекарем якої він був деякий час, примірника виданої “Руською Трійцею” “Русалки Дністрової” (1837), переданої згодом (у 1906–1908) до бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка¹.

У 1905 р. студент Львівського університету І. Крип'якевич (під криптонімом І. Кр.) у “Літературно-науковому віснику” (т. 29, кн. 1 с. 67) під заголовком “Новий вірш Маркіяна Шашкевича”² дає опис автографа вірша “Поza тихий, за Дунай”, який, як резонно припускає М. Шалата, був присвячений Якову Головацькому, тоді студентові Пештського університету (1835–1836), який тужив за рідною стороною³. Треба додати, що цей вірш під заголовком “Недрукований стишок М. Шашкевича” вперше опублікував у часописі “Зоря” (1886, № 23, с. 339) В. Коцовський.

У 1906 р. на сторінках Записок НТШ спостережливий студент під криптонімом І.К. у замітці “Чи Шашкевичеві вірші?” повідомляє дослідників творчості М. Шашкевича про те, що вміщені в рукописній збірці поета байки (опубліковані М. Тершаківцем у Записках НТШ, т. 58) не оригінальні, а перекладені М. Шашкевичем чи кимось іншим з публікацій І. Коцовського (Dzieła Ign. Krasickiego, т. 1, Краків, 1882)⁴.

¹ Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – С. 91.

² І. Крип'якевич]. Новий вірш Маркіяна Шашкевича // Літературно-науковий вісник. – Т. 29. – Кн. 1. – Львів, 1905. – С. 67.

³ Маркіян Шашкевич. Твори. – Київ, 1973. – С. 158–159.

⁴ І. Крип'якевич]. Чи Шашкевичеві вірші? // Записки НТШ. – Т. 70. – С. 171.

У липні 1909 р. І. Крип'якевич, студент-випускник університету, в газеті “Діло” (№ 156–157) публікує розгорнуту рецензію на нововидане монографічне дослідження М. Тершаківця “Галицько-руське літературне відродження” (Львів, 1908). Автор звертає увагу читачів на те, що Галицька Україна переходила двічі хвилину воскресіння-відродження: перший раз у XVI ст., вдруге – з початком XIX ст., якому й присвячена праця М. Тершаківця.

Рецензент реферує основні думки автора дослідження, зокрема про опір урядових сфер і римо-католицького єпископату в середині другого десятиліття XIX ст. пропозиціям керівництва Греко-католицької церкви щодо впровадження навчання в школах Галичини українською мовою, яку вони (урядові сфери) вважали лише відміною мови російської, натомість доконе урядом запровадження в народних школах навчання польською мовою, й підкреслює переломне значення подвижницької місії М. Шашкевича, “щасливого будівничого”, який “переломив леди давнього застою і сказав Галичині нове слово”: став ініціатором виголошування церковних проповідей народною мовою, підготовки до друку альманахів “Зоря”, а пізніше “Русалки Дністрової”, які, однак, через їхні новаторські тенденції були заборонені цензурою у Відні.

Рецензент повторює критичні стріли автора, як і багатьох інших тогочасних авторів, на адресу митрополита Михайла Левицького і цензора Венедикта Левицького з приводу їхньої причетності до цензурної заборони “Русалки Дністрової”. Щодо нецілковитої коректності цих звинувачень я уже мав нагоду висловлюватися і зацікавлених відсилаю до моєї статті “Митрополит Михайло Левицький і громадсько-політичне та культурне життя Галичини” у збірнику “Михайло Левицький та його доба” (Львів, 2010).

Завершуючи свою рецензію на згадану працю, автор зазначає, що “якби хотіти вичерпати з праці т. Тершаківця хоч більш інтересні річі, треба би хіба переписувати сторінку за сторінкою; все тут нове і інтересне. Останніми часами появилася до історії галицького відродження легіон причинків, заміток і матеріалів; велика заслуга автора, що зробив сей хаос приступним й для ляків [дилетантів – Ф. С.]. Дуже приємно довідатися, що буде продовжував свої студії і в дальші часи; така праця може числити на певний [гарантований – Ф. С.] успіх”.

Не переставала цікавити І. Крип'якевича постать М. Шашкевича і після закінчення університету. В часописі “Неділя” (1911, ч. 43/44, с. 16) він публікує замітку “Перші рецензії на “Русалку Дністрову” – про вміщену в львівському часописі “Rozmaitości” (№ 25 від 24 червня 1837 р.) одну з найраніших інформацій про збірку “Руської Трійці”, запозичену із журналу “Сербський народний лист” (1837, № 16, с. 128), яка повідомляла про вихід у світ альманаху “Русалка Дністрова” та подала назви основних його розділів.

У 1913 р. в “Ілюстрованій Україні”, літературно-науковому часописі під редакцією І. Крип'якевича, з нагоди виходу в світ зібрання творів М. Шашкевича, упорядкованого М. Возняком, друкується замітка “Невідомі поезії М. Шашкевича”, ймовірно авторства самого редактора, в якій акцентується увага на двох поезіях лідера “Руської Трійці”: “Хмельницького обступлення Львова” і “О Наливайку”, раніше не публікованих. На думку автора, “обі вони є сильним наслідуванням українських народних дум, обі нав'язують до козацького періоду нашої історії

в ім'я національної спільноти українського народу* і, по всій правдоподібності, були в “Зорі” на 1834 р., а не увійшли до “Русалки Дністрової”, тому, що в своїй змісті дотикали не часу згоди двох сусідніх народів, але виявляли національні антагонізми в історії і через те видавалися небезпечними цензорів⁵. Додамо, що до “Русалки Дністрової” вони не увійшли через обережність навчених гірким досвідом упорядників, які, вмістивши їх в “Зорі”, наштотували на її цензурну заборону.

В останньому кварталі 1911 р. І. Крип'якевич став редактором журналу “Дзвінок” і в номерах 5 та 6 (10 жовтня і 25 листопада), присвячених 100-им роковинам від дня народження М. Шашкевича, вміщує ряд матеріалів на тему Шашкевичіани. В № 5 титульну сторінку прикрасив композицією відомого художника-новатора Івана Косинина із зображенням портрета М. Шашкевича на тлі пам'ятника йому на Білій Горі і могили на Личаківському цвинтарі. Відкривала номер стаття М. Возняка “З молодих літ Маркіяна Шашкевича”, складена з двох частин: 1. “В дідовій хаті”; 2. “До школи”, ілюстрованих портретом о. Романа Авдиківського і світлиною підлісецького дуба з колодазем.

З поезії М. Шашкевича вміщено вірші “Підлисе” і “Побратимові. Посилаючи єму пісні українські” (адресований М. Устияновичу) – останній як враження, викликане у автора ознайомленням із публікаціями збірки поезій А. Метлинського (Амвросія Могили) “Думки і пісні та ще дещо” і альманаху “Ластівка” з творами І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Боровиковського, Є. Гребінки, Т. Шевченка та ін.

У цьому ж випуску часопису вміщено також сценічний образ “Русалка Дністрова” К. Малицької і вірші “Маркіян навчає сина” (очевидно, відомий під назвою “Наука”) Б. Лепкого, а також нарис “З прогульки до Підлисся. З записника Галі” (Галя – очевидно, Слимоковська, вчителька поблизу Підлисся, яку за її запрошенням відвідав І. Крип'якевич)⁶.

У № 6 “Дзвінка” під редакцією І. Крип'якевича опубліковано вірш К. Малицької (Віри Лебедової) “В Маркіянові роковини”, з поезії М. Шашкевича – “Над Бугом”, з “Читанки” – “Дністрованка” (“Марусенька мила...”) і “Бажане” (“Не хочу багатства”), а також щось із оповідань М. Шашкевича (мабуть, із розділу “Повістки” в “Читанці”), але які саме, не вдалося встановити через відсутність в комплекті журналу відповідних сторінок. У додатках вміщено поезію “Веснівка”, а з “Читанки” – віршик “Отець і учитель” та байки “Лис і вовк” й “Ворона в павиному пір'ї”.

Вміщенням у журналі цих матеріалів І. Крип'якевич чимало причинився до популяризації творчості М. Шашкевича та його імені серед молодого покоління.

У 1925 р. І. Крип'якевич на сторінках часопису “Туристика і краєзнавство” вміщує розлогу статтю (у двох номерах) “З історії української туристики. Мандрівки Якова Головацького 1832–1840”, в якій відзначає захоплення туристичними мандрівками семінаристів М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького, які вони

* у тексті помилково – “кордону”.

⁵ [І. Крип'якевич]. Невідомі поезії М. Шашкевича // Ілюстрована Україна. – 1913. – Ч. 7. – 22 березня.

⁶ І. Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 107.

використовували для народознавчих досліджень, ознайомлення з бібліотеками і архівами, описування пам'яток старовини і т.п.⁷

В “Історичних проходах по Львові”, виданих у 1931 р., І. Крип’якевич, згадуючи студента-богослова Львівського університету і семінариста М. Шашкевича, підкреслює, що семінарія у той час відіграла важливу роль в українському відродженні XIX ст. і що з гуртка богословів вийшли перші (сучасні) галицько-українські письменники, а на відзначення пам’яті М. Шашкевича до стіни семінарської церкви св. Духа в 1911 р. прикріплено меморіальну таблицю⁸.

Високу оцінку історичного значення діяльності М. Шашкевича й очолюваної ним “Руської Трійці” дав І. Крип’якевич у своїх курсах історії України, зокрема, в виданих у Львові у 1990 і 1992 роках. У третьому–четвертому десятиріччі XIX ст., за його словами, “серед галицького громадянства почала виступати нова група, що бажала внести зміни в культурне життя... Нове покоління мало вже зв’язки з Заходом і почало сприймати ідеї романтизму та ліберально-демократичні доктрини. Ці впливи приходили спершу через літературу, – як німецьку, так і слов’янських народів, які тільки що пробудилися до національного життя. Але виникали також революційні гуртки, що приносили ідеї рівності і волі... Українську молодь, що відчувала відсталість старого консерватизму, приваблювали революційні кличі... Але нові течії, що за основу брали нарід, кінець кінцем приводили до зрозуміння і цінування свого народу... Історичного значення набув гурток, званий “Руською Трійцею”, в центрі якого стояли Шашкевич, Головацький і Вагилевич, вихованці Львівської духовної семінарії. Відзначала їх національна свідомість, здобута студіями народного життя та історії і зміцніла в дискусіях, щира прихильність до народної маси і наївне слов’янофільство. Гарячим патріотизмом перейняті “Русланові псалми” Шашкевича: “Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руське ми серце і віра руська”. Активність гуртка була невелика – зовнішнім проявом його зацікавлень було складання збірничка літературних робіт, що вийшов у світ під назвою “Русалки Дністрової” (1837); але цензура не допустила його до рук читачів. Серед важких відносин пізнішого часу сили піонерів національного відродження заломилися: вірний своїм переконанням залишився тільки найшляхетніший із “Трійці” Шашкевич, але він умер молодим, в нестатках сільського священика; його товариші зневірилися – Вагилевич перейшов до польського табору, Головацький – до російського...

Але розбуджена національна свідомість уже не занепала. Внутрішні зміни, які переживало галицьке громадянство, пішли скорішим ходом під час революції 1848 р. Молодий національний рух з літературного поля перейшов на політичне. Революційні гасла виявили таку силу, що навіть консервативні кола почали перебудувати свої погляди відповідно до тенденції часу. Ідея національної самостійності приборала реальні форми – стремління до крайової автономії⁹.

⁷ Крип’якевич І. З історії української туристики. Мандрівки Якова Головацького. 1832–1840 // Туристика і краєзнавство. – 1925. – № 1. – С. 1–3; № 2. – С. 3–4.

⁸ Крип’якевич І. Історичні проходи по Львові. – Львів, 2007. – С. 83–84.

⁹ Крип’якевич І. Історія України. Видання 2-ге, перероблене і доповнене. – Львів, 1992. – С. 307–310.

Не обійшов автор проблеми національної незалежності українців і у своїй популярній малоформатній “Малій історії України” (1921, 1924, 1941, 1990), яка стала підставою для численних передруків під час Другої світової війни, головно у Східній Україні. Констатувавши сприятливіші умови самоутвердження українства в Галичині під Австрією, ніж у підросійській Україні, й назвавши найвизначніших галицько-українських діячів і поетів М. Шашкевича і Я. Франка, І. Крип’якевич резюмував: “Поволі крок за кроком наш народ добував свої національні права та приготував ґрунт для своєї власної держави”¹⁰.

Значний інтерес представляють собою спостереження І. Крип’якевича над діяльністю представників “Руської Трійці” та їхніми працями, що мають прямий стосунок до історії, виявлені серед матеріалів підготованого вченим “Словника західноукраїнських істориків”, що зберігається в його архіві, переданому родиною до Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаніка¹¹. Нижче подаємо їх без змін, доповнюючи лише розділовими знаками та ліквідацією скорочень у написанні прізвищ.

Шашкевич Маркіян (1811–1843)

Поет, видавець “Русалки Дністрової”, 1837,
Азбука і abecadjo, Перемишль, 1836,
Старина (про історичні пісні), 1837,
Богдан Хмельницький (рукописна спадщина).
[Література]: Возняк, Шашкевич, твори
Тершаковець
УЗЕ III, с. 1207.

Вагилевич Іван (1811–1866)

Член “Руської Трійці”, священник, 1848 р. редактор “Дневника Руського”, кустос в Закладі Осолінських; директор архіву Львова.

Свою дослідно-наукову діяльність розпочав в галузі народної пісенності і етнографії, дав перші роботи про гуцулів і бойків і про печери та скельні монастирі в Розгірчі, Уричі, Скиті Манявському; цікавився також початками Львова. Пізніше перейшов до дослідження джерел. Зайнявся середньовічними грамотами, співпрацював з польським істориком А. Бельовським, переклав на польську мову т. зв. Літопис Нестора. У коментарях до середньовічних документів проявив значну винахідливість, часто однобічну (див. Картотека).

Біографічні дані:

Див.: Картотека, Я. Головацький, 1880?
Завадзький, 1877; К. Естрайхер, 1881,
В. Коцовський // Діло, 1882,
В. И. Киевская Старина, 1898,
Созанський // Записки НТШ, т. 69, 70,
Франко І. (1907 і в т. 79),
Свенціцький І. // ЗНТШ, т. 84,
Данилов, 1912,

¹⁰ Крип’якевич І. Мала історія України. – Львів, 1990. – С. 35–36.

¹¹ Крип’якевич І. Словник західноукраїнських істориків // Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Фонд І. Крип’якевича. – № 286.

Возняк, 1913,
 Весоловський, 1911,
 Ваврик В., 1931,
 УЗЕ I, с. 436 (з портретом),
 УРЕ, т. II, с. 191,
 Могила Вагилевича // Діло, 1897, № 93.

Головацький Яків (1814–1888)

Член “Руської Трійці”, співредактор “Русалки Дністрової”, учився в Львівській духовній семінарії, став сільським священиком, 1848–1867 рр. професор української мови і літератури у Львівському університеті, 1867 р. голова Археографічної комісії у Вильні.

Роботи Головацького стояли на межі літературознавства та історії.

Багато праць присвятив публікації історичних джерел. Найважливіші збірки: Хрестоматія церковно-словянская и древно-руская (1854), Памятники дипломатического и судебного-ділового языка русского (1865). Опублікував Widok przemocy Бродовича, Записки Афанасія Филиповича, мемуари про Львів 1809, опис Львівської єпархії 1760 р., Записки суперіора Костецького, Матеріали до історії Галичини 1772; опублікував Акти Віленської археографіческой комісії, т. III.

Вже в першій статті в “Русалці Дністровій” писав про бібліотеку Онуфріївського монастиря у Львові; використовував широко фонди Ставропігійського братства (напр., Порядок школьний, листування К. Острозького, згадував про Бібліотеку Народного дому). Присвятив статті діяльності Д. Зубрицького і принагідно полемізував з Костомаровим і Кулішем.

Перший розпочав систематичні бібліографічні огляди літературної продукції Галичини і дав ряд статей в цій галузі. Писав про Фіоля і Біблію Скорини.

Особливу цінність мають спогади Головацького про початок та розвиток національно-культурного руху в Галичині, спогади про Шашкевича і Вагилевича, про 1848 р., про заснування Руської Матиці, про історію окремих видавництв, про юнацькі і шкільні роки. Давав огляди сучасного стану культурного і політичного життя Галичини і деколи про розвиток літератури на Придніпрянській Україні.

Цікавився дуже етнографією. Замітні його описи мандрівок по Галичині і Закарпатті в юнацьких роках (1841–1842).

Написав основну працю про селянський одяг Прикарпаття і окремі етнографічні статті (про поділ часу, народню мітологію).

Перший опублікував карту розселення українського народу в Галичині, Буковині і Угорщині. Склав також географічний словник західно- і південно-слов'янських країн. Важлива його публікація “Народні пісні Галицької і Угорської Русі”.

Писав про потребу охорони історичних пам'ятників і дещо про археологічні розкопки.

Деякі статті присвячені історії окремих місцевостей: Львів, Крехів, Галич, Бережани, Поляниця, Ганка та Підляшшя. Зібрав деякі історичні дані про Буковину й Закарпаття.

Див.: Картотека (доповнив І. Левицький, 1887
 Finkel 93)

Біографічні матеріали:

- Временник на 1869, с. 143,
Родимый листок 1881, № 2 (з портретом),
Левицький-Нечуй Ів. Яков Головацький і Пантелеймон Куліш // Діло, 1886, № 48, 49, 51,
Коцовський Ш. Г. В. // Зоря, 1884, № 12,
Діло, 1888, № 103 (некролог),
Наука, 1888, С. 273–292, з портретом,
Тиндюк М. Отец Я. Ф. Головацкого // Червона Русь, 1889, № 98,
Франко І. Шість листів галицьких старорусинів з 1858–1863 // ЗНТШ, т. 48.
Далі: Студинський, Гординський, Возняк, Ваврик, Крип'якевич. З історії української туристики. Мандрівка Я. Головацького // Туристика і краєзнавство, № 1–2, 1925 (додаток до Нового часу),
Савченко Ф. Протест // ЗНТШ, т. 100 (1930).

Підсумовуючи вище сказане, маємо усі підстави стверджувати, що на хвилі посиленої уваги галицької суспільності до постаті М. Шашкевича на початку ХХ ст. ця постать стає предметом значного зацікавлення і для науковця – початківця, а згодом авторитетного дослідника І. Крип'якевича. У студентські роки він має у своєму розпорядженні “Русалку Дністрову”, в авторитетних виданнях публікує інформації про окремі твори лідера “Руської Трійці” та розгорнуту рецензію на засвідчуючу його подвижницьку місію книгу М. Тершаківця “Галицько-руське літературне відродження”. Згодом уже дипломований вихованець університету на сторінках періодичних видань привертає увагу громадськості до перших рецензій на “Русалку Дністрову” та перших публікацій політично акцентованих поезій М. Шашкевича.

На особливу увагу заслуговує внесок ученого у всенародне відзначення 100-х роковин М. Шашкевича в ролі редактора часопису “Дзвінок” – цій події він присвятив матеріали у кількох випусках журналу.

Непроминальне значення має його визначення подвижницької місії М. Шашкевича та очолюваної ним “Руської Трійці” в його неодноразово видаваних і перериваних курсах історії України, а також у створюваному вченим, але ще не публікованому “Словнику західноукраїнських істориків”.

Вище сказане засвідчує вагомий доробок І. Крип'якевича на ниві Шашкевичіани, який заслуговує на увагу широкої громадськості.